

שלום בן יוסף שבזי: חייו, יצירתו ודמותו בראי שירתו

מבוא

אין לך אישיות המזוהה עם יהדות תימן יותר מאשר ר' שלום בן יוסף שבזי, משוררה הגדול בן המאה הי"ז (1681-1619). הדברים אמורים לא רק ביחס ליהודי תימן כלפי עצמם, אלא אף ביחס עם ישראל כולו כלפי יהדות תימן. ואין המדובר בזיכרון היסטורי של דמות שפעליה נצרכו בתודעת בני תימן במשך כל הדורות מאז, אלא במגע ישיר עם יצירתו הספרותית, וליתר דיוק שירתו, שהיתה – עד הדורות האחרונים לקיום גולת תימן, ולמעשה עד היום במדינת ישראל או בקהילות של יוצאי תימן בארה"ב – חלק בלתי נפרד מחיי החברה המשותפים לכלל הקהילה ולא רק לתלמידי חכמים או לחובבי שירה. לאמיתו של דבר, התעלמה המודעות הלאומית של יהדות תימן מן האישיות הפרטית המסוימת הקרויה שלום שבזי והעלתה אותו לממד של דמות על-טבעית, שאינה מעוצבת מכוח פרטים אישיים והיסטוריים מדויקים אלא מכוח אמונות עממיות ואגדות קדושים וכל כיוצא בזה. בהתבסס על האמונות והגדות הללו נוכל ליצור תולדות חיים מפורטות – לא רק מעת הולדתו אלא עוד קודם לכן, כמקובל בספרות העממית ביחס לדמויות על-טבעיות – ועד מותו, ושוב גם לאחר מותו, כפי שנראה להלן.

אך לעומת זאת, מעטות ביותר הידיעות על תולדות חייו המבוססות על מקורות מהימנים. על צד האמת, שמו אינו נזכר בשום תעודה היסטורית דוקומנטרית משל יהודי תימן, אף לא בכרוניקות ההיסטוריות הרבות למדי שכתבו חכמי תימן או בחיבוריהם התורניים, וכן לא במקורו אחרים, כגון קולופונים של כתבי היד המרובים של יהודי תימן. כל הידוע על ר' שלום שבזי משוקע בכתביו שלו, ובעיקר בשירתו – וידע זה עשיר ומגוון למדי, אלא שלעתים הוא תלוי בפרשנות הטקסט השירי, ובעיקר בחשיפת הכתבים הללו. אך מאחר שהרפרטואר של שירי שבזי שהיה בשימוש בחיי

החברה של יהודי תימן היה מצומצם ביותר, עשרות שירים בודדות מתוך הקף כולל של כשמונה מאות וחמישים שירים, לא נעשו הפרטים על שבזי המשוקעים בתוך שירתו חלק מן התודעה של יהודי תימן בכללם ואף לא של חכמיהם ומלומדיהם. פרטים אלו הולכים מתבררים בעשרות השנים האחרונות בעקבות פרסומם בדפוס מתוך כתבי יד של שירי שבזי וכן של חיבורים אחרים משלו, שלא נודעו ולא ראו אור קודם לכן. כך, דרך משל, לא נתבררה סוגיית בעלותו על 'חמדת ימים', חיבורו הפרשני על התורה, אלא רק בשנת תשל"ב (1972), לאחר שמגדולי המלומדים שעסקו בתולדות יהודי תימן ייחסוהו לחכם אחר באותו שם. ובדומה לכך – גם אמונתו בשבתי צבי כמשיח הוכחשה על ידי אחד מרבני תימן, מתוך תחושה כי אין זה נאה שאדם גדול כשבזי יאמין במשיח שקר, עד שבשנות השמונים למאה העשרים נתגלו בכתבי יד שניים משיריו ומהם עלה בבירור כי האמין בשבתי צבי ובמשיחו נתן העזתי (ראו על כך להלן בפירוט).

א. ימי נעוריו

כעדותו בכרוניקה הקצרה ששילב שבזי בפרשת בלק בפירושו לתורה 'חמדת ימים', וכן בכמה מן הקולופונים לספרים שהעתיק בעצם כתב ידו, הוא נולד בשנת שע"ט (1619) בכפר קטן בשם נג'ד אלוליד הסמוך לעיר תַעֵזו במחוז שַרְעֵב שבדרום תימן. שם משפחתו היה מִשְׁתָּא, קרוב לוודאי על שם אחת מאמהות המשפחה הקדמוניות. כינויו שִׁבְזִי בא לו על שם העיירה שִׁבְזו שגר בה, ולא נתכנו בה אלא הוא ובנו ר' שמעון שבזי. אכן, ברבים משיריו הוא מכנה את עצמו אלשבזי או אלמשתאי בגוף השיר או בחתימתו (אקרוסטיכון). משתא כשם המשפחה מיוחס גם לאביו יוסף בן אביגד בן חלפון, וכן לבן משפחתו מן הדור הקודם לו – המשורר יוסף בן ישראל.

חלפון, שם אבי זקנו, הביאה מסורת עממית ליחס את שבזי למשורר אברהם בן חלפון שחי בעדן במאות הי"ב-ה"ג, אך אין כל סימוכין לכך. ייחוס לחכם תימני קדמון בשם פְּרַחְיָה מופיע באחד משירי שבזי, כשהוא מכנה את עצמו 'מבני פְּרַחְיָה'. ייחוס זה תואם את שלשלת הייחוס הארוכה שמביאים קרוביו יוסף בן ישראל ובנו ישראל ספרא, ועל פיו אפשר לבנות את שלשלת היוחסין של שבזי אחד עשר דורות אחורה: שלום בן יוסף בן

אביגד בן חלפון בן משה בן סעדיה בן דוד בן אברם בן מעודד בן שמואל בן דניאל בן פרחיה.

דבר כמעט אינו ידוע על אבות אבותיו אלו של שבזי. מסבו אביגד הגיעו לירינו שני מפיוטיו, ומאחד מהם יש ללמוד כי מת בדמי ימיו, כאשר בנו יוסף היה תינוק. מיוסף זה, אביו של שבזי, נשמרו לפחות עשרה שירים ופיוטים. על פי הכרוניקה הנ"ל בס' חמדת ימים, היה אביו ממנהיגי הקהילה בעשור השלישי של המאה הי"ז. זמן קצר לאחר הולדת שבזי, החל המושל התורכי בדרום תימן באותה תקופה לרדוף את היהודים ואף ביקש לכפות עליהם את האסלאם. מעטים לא יכלו לעמוד בלחץ והתאסלמו, אך רובם סרבו. כתגובה עצר המושל את מנהיגיהם, ובראשם יוסף בן אביגד, ועינה אותם בעינויים קשים, כלשונו של שבזי:

ותפסו אבא מרי ז"ל והלקוהו כמה מלקיות עד שנוגאלו בגדיו בדם הוא ואנשים יהודים עמו וישבו בבית האסורים י"ב חדש קשורים בשלשלאות שלברזל וסובלין טיט ולבנים והשוטרים מכין אותם [...], וכל זה מפני שלא רצו לצאת מדתם. וכשיצאו מבית האסורים בהרבה ממון והיו משוטטין במדינות ובעיירות מזלעפות רעב כי שללו כל ממונם בשנת אתתקל"ז ואתתקל"ח [לשטרות שפ"ו-שפ"ז ליצירה (1626-1627)] וארבה אכלה את התבואות ועם כל זה הצילם ה' [...] וחזרו בשמחה גדולה בימי יפת בן השכמי מלך ישמעאלי [חסן בן אלקאסם שעמד בראש המרד התימני נגד התורכים] פֶּשֶׁר, יצא מן המזרח והחרים התוגרמים [וסילק את התורכים] מן התימן.

השפעת יוסף בן אביגד על בנו שלום שבזי היתה גדולה, שכן מלבד הסיפור הנ"ל הוא מרבה להביא בשמו פירושים קבליים בס' חמדת ימים. משמת עליו אביו בצעירותו כתב עליו שבזי קינה מרגשת, 'יא קלב מא ג'א לך תחזן' (הו, הלב, עלי מה זאת תֶּאָבֵל). להלן כמה מטורי הקינה, שמהם עולה כי מלבד היות אביו משורר היה גם תלמיד חכם שעסק בנגלה ובסתר ואף בחכמת הרפואה היה בקי פותר לו כל שאלותיו (הטורים בלא ניקוד מתורגמים מערבית):

אוייה לי עליך, אבי
חכמתך היתה יתרה
משיב פתרון לכל חפצי

מי עוד ישיבני ויאיר עיני	בסוד המצוות והמסורות:
שׁוֹבָה וְהִתְנַחֵם לְבָבִי	כַּמָּה יְגוֹנִים תִּתְחַבֵּא
עַל אִישׁ שֶׁהוּא אָבִי וְרָבִי	לְהַגֹּת אֶמֶת רֵיךְ כַּצָּבִי
זִיוו כָּמוֹ נֵר מַעֲרָבִי	לִילָה יוֹם לֹא יִתְחַבֵּא
יָדַע בְּסוּד נִסְתָּר וַיַּעַן	בְּצִהוּל וְשִׁמְחַת שְׁאֲנָן:

דְּקָדַק בְּסוּדוֹת לִידְעָה

וְרָמַז וְדַרְשָׁה יִשְׁפָּעָה

גַּם סוּד לְנַפֵּשׁ טַבְּעָה

בֵּין בְּסוּד חֲזוֹר וְשׁוֹשֵׁן	וּבְסוּד מְקוֹר חַיִּים וְגַן
שֶׁם תַּעֲלֶה נַפְשׁוֹ וְתַחַן	עִם הַשְּׂרִיד הַנְּאֻמָּן:
לַחֲכָמָה הִיָּה בַעַל תְּאוּוָה	עַל מַדְעוֹ הִיָּה תְּמִיד שׁוֹקֵד
וּבַחֲכָמַת רְפוּאָה הִיָּה מְלוּמֵד	וְאֵף מַחְבֵּר מְשׁוֹרֵר:
כִּי אֲחֻרָיו יָתוּם וְנִעְזָב	מְרָמָס לְכָל עוֹבֵר וְשָׁב

אולם אין ספק כי מבחינת יצירתו השירית של שבזי היה יוסף בן ישראל הדמות החשובה ביותר. משורר זה הוא מייסדה ומעצבה של האסכולה הקלסית של שירת תימן, אסכולה שהתיקה עצמה במידה רבה מן הזיקה לשירת ספרד הביניימית, ששירת תימן הקדומה היתה למעשה ענף שלה, ולעומת זו נפתחה אל האסכולה של השירה הערבית המקומית הידועה בשם 'חומיני' (ראו להלן). שבזי אמנם אינו מזכיר את יוסף בן ישראל בשירתו או ביצירתו האחרת, אך הוא מרבה להזכיר את בנו ישראל ספרא, שהיה מבוגר ממנו, אך הוא מקורב אליו ומעריצו. כך, אפילו את תאריך הולדתו מציין שבזי ב'חמדת ימים' על פי מה שמצא במה שכתב ר' ישראל ספרא. אף כתב עליו קינה, 'יא עין מא באלך שג'ייה' (הו, עין, עלי מה זאת תדאבי), ולהלן כמה מטוריה שבהם הוא מהללו על מעמדו החברתי וחכמתו בתורה:

שְׁחִתִּי עָלֵי רַב הַמְזַמֵּן	נְשִׂיא וְסוֹפֵר הַזְּמָן
יָלַד יְהוֹסֵף זָךְ וְנֶאֱמָן	כִּי הוּא צָרוּר הַקְּנָמָן
זָרַח מְאוּר שְׁכָלוֹ בְּתִימָן	כַּמָּה הֶלְכוֹת פְּרָסָמָן
כָּתַב וְתַקֵּן כָּל טַעְיָה	כַּבֵּד לְדוֹד וּלְרַעֲיָה

תְּרִיץ אֱלֹהֵיו רוֹמְמוֹ

נְבוֹן וְיִשְׂרָאֵל שְׂמוֹ

מְתוֹק כְּנֶפֶת טַעְמוֹ

חמש עשרה השנים הראשונות לחיי שבזי, מאז הולדתו ועד שנת 1635 – שבה גורשו התורכים מתימן, חלו בתקופה קשה ליהודי הארץ בכלל – בשל המלחמה בין השלטון התורכי לבין התימנים המורדים, ולו בפרט – בשל העדר אביו מביתו שהיה נתון להתאנות המושל התורכי. בתקופה זו ידע שבזי חיי מצוקות של יתמות, עוני ובדידות. אך גם לאחר מכן, לפחות עד שנתו הארבעים, סבל ממחסור כלכלי, שכן במלאכת האריגה שבה עסק, מלאכה אופיינית לרבים מיהודי מקומו, לא היה בה די להבטיח את פרנסתו. על כן נאלץ בעתות משבר לנדוד בין קרובים שחיו בכפרים ובעיירות הסמוכים למקום הולדתו. כך עולה משיריו הקדומים, שבשל אופיים האישי לא נעתקו בדיואנים המאוחרים לימי חייו, אלא נשמרו בשני כתבי יד שלו עצמו. בשיר 'אענה שיר חדש לאדוני' המתעד את הרעב בשנת אתתק"ע לשטרות (תי"ט/1659), מספר שבזי כי בני משפחתו ארחוהו בביתם:

מבני משפחתי ספונני   בְּחֵצֵי חֲדָשׁ אֶב קָרְבוּנִי
מְכַשִּׁילַת בְּרַפִּי אֶמְצוּנִי   אוֹהֲבִים בְּוֹדָאֵי הֵם לְחַנִּי
אֵל בְּחֶסֶדוֹ תָּמִיד יִגְמְלֶהָם
בְּעִבּוֹר תּוֹרָתוֹ יִשְׁמְרֶהָם
צֵל כְּנָפָיו יִפְרוֹשׁ עַל בְּנֵיהֶם

המזמן עלי את מזוני   יַעַת בְּקָרְאֵי אֱלִיו יַעֲנֵנִי:
על היותו מחזר בין פתחי ידידיו, ולא דווקא בימי רעב, כתב גם בשיר 'שבח אל חי מרומם על שבחים':

צו חסדו לְדָל נִרְדָּף וְנִכְאָה   עֲלֵי פֶתוֹ מְחֹזֵר בְּפֶתָחַיִם
וְלוֹ רוּעִים בְּעֵמֶק בֶּן לְסִיף   לְהִתְאַרֵחַ יִשְׁגְּרוּ שְׁלוּחִיִּם
סְבִיבָיו מְבַנֵּי אֶשְׁבֵּל וְשָׂרֵד   כְּמוֹ כְּפֹתֵר עֲגוּל בְּשָׁנֵי פְּרָחִים
פְּנִיָּהֶם יִשְׁמַחָה יַחַד לְהִקְבִּיל   וְגַם הַמָּה לְהִקְבִּילוּ שְׂמֵחִים

בכלל נראה, שלא שפר מצבו מבחינה כלכלית גם בשנות חייו המאוחרות, שכן מוטיב הפרנסה שכיח גם בשיריו המאוחרים. כך בשיר 'בחלום לילה חלמתי' שנכתב בעקבות השמועות על שבתי צבי בשנת תכ"ו (1666), מסיים שבזי בבקשה מן האל: "ייטיב לחמי ומשקי" (בתרגום מערבית).

ב. השכלתו וקשריו החברתיים

אולם על אף הקשיים הכלכליים רכש שבזי מימי נעוריו השכלה תורנית רחבה מאוד, שהקיפה למעשה את כל תחומי המסורת היהודית: מקרא, מדרש ואגדה, הלכה – כולל תלמוד בבלי וירושלמי, פילוסופיה, קבלה ושירה ואף עיבור השנים. כרבים מבני דורו ומקומו נטה בייחוד לשירה ולרזי הח"ן, על פי ספר הזוהר ועל פי חיבוריהם של חכמי ספרד בתורת הנסתר, כגון פירוש התורה לרבנו בחיי וס' שערי אורה ליוסף ג'יקאטילה. אף לא משך ידו מן הקבלה המעשית וחכמות הרזים וגילוי העתיד, כגון חכמות החול והכוכבים. אף קנה לו ידיעה מפליאה בשלוש הלשונות ששימשו את חכמת ישראל על כל ענפיה: עברית, ארמית וערבית, כולל הערבית הקלסית הכתובה באותיות ערביות, שלא רבים מיהודי תימן – ואפילו חכמיהם – שלטו בה. מכוח ידיעה זו של הלשון הערבית נפתחה בפניו הספרות המוסלמית, כולל הקוראן והשירה הערבית. על כך מעידים לא רק כתביו העיוניים אלא גם שירתו רבת הגוונים והשופעת.

איש רעים להתרועע היה שבזי ונפשו יצאה אל דיבוק תלמידי חכמים כדי להרבות תורה וחכמה, לא רק עם אלו שבמקומו ובסביבתו, אלא גם עם הרחוקים ממנו מרחק רב. את הקרובים אליו פגש פנים אל פנים, ועם הרחוקים החליף איגרות ושירים. רבים משיריו הם משלוח שלומות לידידיו המלומדים והוא מביע בהם את געגועיו למפגשי החכמה אתם. כך בשיר 'יא עוהג'י מא תרחם' (הו, הצבי ארוך הצוואר, הלא תעורר אהבתך) ששלח לידידו ר' משה אלוחש (בתרגום מערבית, לבד הטור המנוקד):

השליח, תן שלומי   לרעלימודים איש המעלה

לבי לתורתו נכסף   אל עבר פניו נוטה

מים ואו סין יוד (מוסי=משה) שמו

השפיע עלי תורתו

בכוכבו נקשר אושרי

אם אפרד ממנו – אנחם   לבו לסוד אמון

סגול בָּטוֹב וּבְנוֹעַם   חֶלְקוֹ בְּעֵדן צָפוֹן:

אולם יותר מכל נקשר אל קהילת צנעא, הקהילה הראשה ליהודי תימן שבה היה 'מדרש החכמים'. שם חי ידו המלומד סעדיה בן דוד ג'רין, שאתו הרבה להחליף שירים יותר מכל אדם אחר. בכמה משיריו מביע שבזי את

רצונו העז לבקר בקהילה זו שהיתה רחוקה ממנו. כך בשיר 'טיר אלחמאם שרד לאעיאני' (בתרגום מערבית, לבד מן הצלעיות המנוקדות):
הו, הידיד, פרוש בשלום האהובים החונים באוּל [כינוי לעיר צנעא]

אשאל אלוהי, הפותח כל שער	יצילה לנגזל
יירצה לקבל את גורמי החטא	יקבץ עם מזולזל
נבוא נבקר את צנעא והמולדת	יום צהלי וגילי
ואיטיב במקום החכמים המורים	ושם האל מדריך:

בשיר 'אהבת דוד חפצי וגם חשקי' הוא מציע לבן שיחו לבקר בקהילת צנעא, מקומם של המלומדים ותלמידי החכמים (בתרגום מערבית):

הוי המשתוקק למדע ולחכמה
בקר בצנעא מקום שם הברכה שופעת
בה חכמים ירוך בכל עניין
בחלומות עליה נשלם חפצי:

בחליפות שיריו עם ידידיו תלמידי החכמים עלו גם סוגיות אמוניות קשות. בשיר 'אבי יהודה יעורר ציר תעודה' פונה שבזי לידידיו שלא פורש שמו ומבקש ממנו להשיב לו על שתי שאלות, שכבר נידונו על ידי התנאים בתלמוד ירושלמי: (א) האם בעת תחיית המתים תשוב הנשמה אל אותו גוף שממנו נפרדה בעת המוות או שהיא עשויה לשוב אל גוף אחר; (ב) האם בעת תחיית המתים יעמדו המתים בלבושיהם או יעטו לבוש אחר. וזה לשונו:

נשמה היחידה יום פקידה	התפרידה לגוף עפר בקברו:
או היא יום התחיה נאחיה	ותאתיה כמו קדם תעירו:
לבושיהם בעת יחיון עליהם	או יחדש לבושו על פשרו:

רוח השירה פיעמה בשבזי עוד מנעוריו, כפי שהעיד על עצמו בשיר 'אלף אלפת לחני ואלנצ'אם פי צבאי ועאד אלקלב האם' (חיברתי מנגינתי ושירי בנעורי ועוד הלב חושק). ואף שעסק גם בתלמוד תורה על כל ענפיה, היתה השירה עיקר פעילותו הרוחנית ובה הרבה ליצור יותר מכל, כדבריו בשיר

'אהובי איך יסוד תשאל תחלה', הכתוב כתשובה לידידו שאתו ניהל משא ומתן בעניין עשר ספירות ושאלות קבליות אחרות:
מְרַבֵּין שְׁאֵלוֹת שְׁלוֹם יְדִידָךְ וְשִׁירָיו לֹא יִכְלוּן הַנְּיִירוֹת
אכן, המסורת העממית ייחסה לו שירים כמספר הו"ד אלפים, כלומר ארבעה עשר אלף. יתרה על זה, שיריו כבשו את רפרטואר השירים המושרים במסיבות החברתיות של יהודי תימן – סעודות השבת והחגים ושמחות המצוה האחרות, ובייחוד טקסי החתונה השונים, ודחו כמעט כליל את השירים והפיוטים משל משוררי ספרד, ובעיקר יהודה הלוי, שנהגו לשוררם בדורות שלפני שבזי. לא בכדי נהגו המעתיקים בתימן לייחס לשבזי את כל השירים שהביאו בדיואנים.

ד. הציפייה לגאולה והאמונה בשבתי צבי

נראה שהגזרות והטלטולים הקשים שחוה שבזי בתקופת חייו הראשונה הם שעיצבו את רוחו של משורר הגלות והגאולה לעתיד. הוא מתנתק כמעט לגמרי מענייניו האישיים והופך להיות שופר לעם ישראל באשר הוא, ובעיקר לבני עדתו אשר בתימן. אף שאין בידינו ידיעה כלשהי כי מילא תפקידים ציבוריים, כגון חבר בית דין או ראש קהילה, אין כל ספק שהיה מנהיג חברתי שרכש לו את מעמדו לא מכוח מינוי פנימי או חיצוני אלא מעצם אישיותו כמלומד וכמשורר. וכך אנו מוצאים שבתאריך שאינו ידוע, אבל לאחר שנת 1644, עלה אל אחד מאישי השלטון הזידי, חסן אחי האמאם אסמאעיל בן אלקאסם (1646–1676) והגיש לו שיר שבח לרגל מינויו לתפקיד מסוים בשלטון. בדומה לכך בשנת 1661 כתב שני שירי שבח לכבוד אחמד בן אלחסן הנ"ל על הצלחתו בשני מבצעים צבאיים בתימן. השירים הכתובים ערבית הגיעו לידינו באותיות עבריות (אחד מהם בכתב ידו של שבזי עצמו), אך יש להניח שהם הוגשו לאישי השלטון בכתב ערבי, ששבזי בוודאי הכירו היטב. מכל מקום יש להניח, ששבזי לא פעל כאן כמשורר המבקש לשבח את השליט לצורך הנאה פרטית שלו, כפי שהיה מקובל בשירה הערבית והעברי בימי הביניים, אלא כשליח עדתו המבקש לקיים יחסים טובים עם השלטון הזידי החדש לאחר התקופה הקשה בשילהי השלטון התורכי. ראיה לכך במה שרמז בשיר השבח לכבוד חסן, כי היטיב עם היהודים לאחר שנרדפו על ידי התורכים (בתרגום

מערבית): "השרה ביטחון בלב [היהודים] השרויים בחרדה / לאחר שהיו מושפלים". אכן, שבזי עצמו מעיד כי היה שליח עדתו אל השליטים, תפקיד שהיה כרוך בסכנה גדולה, וכי ההחלטה של ביצוע השליחות בזמן מסוים היתה כרוכה בתוצאה טובה של הטלת גורל בשיטת הגאומנסיה, כלומר זריקת גרגרי חול. כך כתב בסוף חיבורו 'פְּתָאב אַלְרִמָּל' (ספר החול), שהיתה לו מגמה שימושית-מעשית: "דע שתועלת זה ספר החול גדולה, ורוב טורח שטרחתי עליו הוא לצורך גדול כגון לשאול אם לילך אצל מלכות זדון, אז יראה בו ואל יסמוך על הנס ויסכן בעצמו [...]". ואני נצרכתי לו מפני ששימשתי מלכים".

משהחל שבזי לשאת בעול הציבור, נטש עצמו וטשטש דמותו האישית, כשהוא מזדהה לחלוטין עם ישראל שבתימן, בשמחתו ובכאבו, בחיי החולין שלו ובימי החג והמועד, בקרב בני ישמעאל ובצל המדרש ובית הכנסת. ראש לכל מאוויי המשורר היתה הגאולה, תמיד צפה בעיני רוחו את הגואליהמשיח המשיב את בני עמו אל ציון וירושלים, ובחלומו בהקיץ חזה את הכהן הגדול בעבודתו במקדש ואת המוני ישראל ושבטיו עולים לרגל וחוגגים את המועדים. לא בכדי ייחסה לו מסורת העם קפיצת הדרך מדי ערב שבת לירושלים, שם בילה בקדושה את יום השבת וממנה שב אל חיי החולין עם צאת השבת. הגאולה והמשיח נתפשו בחזיון רוחו הסוערת, כרוב יהודי תימן, כדבר של ממש; 'הלכתא דמשיחא' שלו לא היתה עניין לימים רחוקים שמי ישור עת בואם, אלא מציאות קרובה בזמן ובמקום. למתח המשיחי הממלא את שירי שבזי היה גם צד אישי מובהק, לפי שהוא רואה בעצמו את ההתגלמות הנסתרת של משיח בן דוד. סמוך לפני ציון שנת הולדתו ב'חמדת ימים' הוא מספר כי באותה שנה. שנת שע"ט ליצירה, שהיא שנת אתתק"ל לשטרות (1619), הופיעו שני כוכבי שביט שעל פי המסורת הם סימנים לבואם הצפוי של שני המשיחים – משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. שבזי חוזר על עניין זה גם בשירו 'חדל לך דל אסיר נבדל':

שְׁנֵי יוֹבֵל וְדָנִיָּאל	בְּסוֹד חֲשָׁבוֹן	יְשׁוּעַת בֶּן
וְלֹא נִגְלָה לְכָל שׁוֹאֵל	בְּדַת חֲתוּם	אֲבָל סְתוּם
כְּמוֹ מִקַּל בְּחֶסֶד אֵל	כְּבָר דְּרָף	וְכוֹכֵב רָף
שְׁנַיִם כּוֹכְבֵי גּוֹאֵל	עָלִי עַב קַל	וּבְאֵתְתֵק"ל

בְּן יוֹסֵף   וַיְנַחֵם סוֹף   שְׁנֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
 וּבִתְשׁוּבָה   דוֹדֵי בָּא   וַיִּבְנֶה עִיר וְגַם חוֹמָה:

לא ייפלא אפוא, שעם בוא השמועות לתימן על שבתי צבי האמור להתגלות כמשיח בליל הפסח שלשנת תכ"ו (1666), הזדרז שבזי להצטרף אל חסידיו ואף לקרוא ליהודי תימן לפעול באופן מעשי למימוש הגאולה על ידי מכירת בתיהם ושדותיהם ועלייה לארץ ישראל, פעולה שאמנם תועדה גם במקורות אחרים – יהודיים ומוסלמיים. זאת בניגוד לעמדתה של ההנהגה הראשית של יהודי תימן בצנעא, שהסתייגה מכך. שירו 'בחלום לילה חלמתי' כתוב כאילו כבר הגיעה הגאולה לישראל וכי מכר את שדותיו שבגולה עם שהגיע השמועה על בוא המשיח על ידי נבואת נתן העזתי, ואף מזרז את ידידו סעדיה (סעיד, באתב"ש – חזמ"ק), נמען השיר, לעלות לארץ ישראל:

שָׁמְמוּ אוֹיְבֵיךָ וְקָמִים   וְחִבְצָלֶת [ישראל] שְׁמַחָה
 בָּא יְדִידִי [המשיח] בֵּין כְּרָמִים הֶחְרִיב בְּצָרָה [ערי הגויים] וּמָחָה
 וְחִסִּידִים וְחֻכְמִים   מְנַדֵּד קַבֵּץ וְנָחָה
 וְאֲנִי אֶצְלַם שְׁמַחָתִי   אֶרְדְּפָה עַל אֲהַבְתָּם
 זֶה שְׁנַת הַתְּכֵ"ו לְמַנְיָן
 אֶקְבְּצָה מִקְנֵה וְקַנְיָן
 עֲמֻדָה צִיּוֹן בְּבִנְיָן

אז שדה גולה מִכְרָתִי   עַל בְּנֵי עוֹלָה כְּדַעְתָּם
 יוֹם דָּבַר נָתַן שְׁמַעְתִּי   נִפְלוּ אוֹיְבֵי בְּרִשְׁתָּם:
 זְרֻזָה גוֹלָה לְחַרְצָךָ   קוּם וְנִקְבֵּל הַיְדִידִים
 וְעֵלָה חֲזַמ"ק לְאַרְצָךָ   נִקְבְּצָה כָּל הַשְּׂרִידִים
 ואילו בשיר 'מסאן פי רצ'א רבי' (ערב ברצון אלוהי) מאחל שבזי לשבתי צבי לעשות חיל במלכותו, ומאת נביאו נתן העזתי הוא מבקש לפעול לטובת עם ישראל ובית המקדש ונגד האויבים:

שָׁבָה שְׁבַתִּי צָבִי וְצִלַח   עָלִי מְלַכּוֹתֶךָ
 נִבְזָבוּ [דורון] לַיְדִיד תִּשְׁלַח   לְכָבִי עֲמֻדָה
 וְאֵשׁ עַל אוֹיְבֵי תִדְלַח   וַיְרוּם הוֹדֶךָ
 אֲהוּבֵי הַחֲמוּד נָתַן   עָלִי הַדֵּל תִּבְקַשׁ
 וְעַל בֵּיתִי [המקדש] וְהַמִּפְתָּן   שְׁלַח יָד עַל מַעַקֶשׁ [הגויים]

וְנִכְנַס בָּהּ יְהוָה נִרְתָּן [רועד]
 וְעָלְיוּ יַגְזִירָה תִּשְׁבִּי
 וְתִהְיֶה לוֹ לְמוֹקֵשׁ
 יְהוָה שׁוֹטֵה וְחוֹלָה

כידוע, שבתי צבי לא מימש את הציפיות המשיחיות וסופו שהתאסלם יחד עם רבים מחסידיו בט"ז באלול תכ"ו (16.9.1666). אמנם בתימן לא בטלו בשל כך הציפיות המשיחיות ותנועה משיחית מקומית צמחה בראשות ר' סלימאן אלג'מל, אחר מרבני צנעא, שצפתה לגאולה בשנת תשכ"ז (1667). נראה ששבזי לא הלך שולל אחרי תנועה זו, שכן לא מצינו התייחסות כלשהי אליה בשירתו או בחיבוריו האחרים. מכל מקום, ברור ששבזי לא איבד את האמונה המשיחית בגאולת ישראל, שכן כתב בפיוטו שנועד ליום הכיפורים, 'כפור אשר עבר יום המחילה': "תְּמִיד אֲנִי צוֹפֶה יוֹם הַגְּאֻלָּה". יתר על כן, את הגזרות הקשות שבאו על יהודי תימן בשנת התכ"ז (1667) מידי האמאם הזייד אלמֶתְוֶפֶל אסמאעיל בעקבות האמונה בשבתי צבי אין שבזי תולה באמונה המשיחית הכוזבת, אלא במשטמתו של השלטון הזייד כלפי המיעוט היהודי. כך הוא מסיים את שירו 'מסאן יזהי אלחצ'רה' (ערב יזהיר את המסיבה) (הטור בלא ניקוד ערבי במקורו):

צָבִיָּה בְּקִשֵׁי עוֹפָר   יִרְחֵם עַל נְדוּד
 לְעֵמוּ יִמְצָאָה כּוֹפָר   וּבֹ אַרְוִץ גְּדוּד
 הֲלֹא פָּרָא בְּרִית הַפָּר   וְרוֹתַח פְּדוּד
 וְעַל לֹא חֲטָא אֲנִי נִכְרָה   וְיִגַּע וְעֵיף

וְכָל הַחֲטָא וְהַסְּבָה
 בְּאֶמְרֵי כִּי מְשִׁיחֵי בָּא
 שְׂטֵמְנֵי וּמַס הַרְּבָה

בְּשׁוֹרֵשׁ רַע וְרוֹשׁ פּוֹרָה   הָאֵיךְ אוּכַל לְחַנֵּף
 אֵךְ מִיוֹצְרֵי [תבוא] עֲזָרָה   תְּצִיל אֶת בֶּן יוֹסֵף [המשורר]:

ה. גלות מְוִזַע – שבזי המשורר הלאומי של יהודי תימן

סאת הצרות שבאו על יהודי תימן בעקבות הפעילות המשיחית לא נמלאה. לדעת האמאם וחכמי דתו בטל מעמדם של יהודי תימן כבני חסות מוגנים במדינה האסלאמית, ולא רק ששלל מהם זכויות בסיסיות שהיו נתונות להם קודם לכן במסגרת זו אלא אף שקל לכפות עליהם את האסלאם או לגרשם מן הארץ. שבזי, שכבר היה מן המנהיגים החשובים של יהודי תימן, מתעד

בשיריו את שעבר על יהודי תימן באותה תקופה ובומיוחד את הגזרות שהטיל עליהם השלטון: הרס בתי כנסת, כפיית האסלאם בכלל ובייחוד על היתומים ('גזרת היתומים'), איסור חבישת עטרות ('גזרת העטרות'). כך כתב בשיר הנ"ל 'מסאן פי רצ'א רבי' (הצלעית בלא ניקוד ערבית במקורה):

ונעשיתי בתימן נרדם
וכמה אגמע מן הצרות
וּפָּרָא בָּא בְּתֶאֱנִיּוֹת
וְהִתְרִיב בֵּית פְּנִסִּיּוֹת
בְּנִיּוֹת הֵן לְתִלְפִּיּוֹת
וכוונתו ערבוב הדתות
ומחכמתי נותרתי משולל
ובדומה כך בשיר 'איומה בהר המור [...] וצמח ארי גבור':
מִהַתֵּל עָלַי דְּחִי
וּבִזָּה לְתוֹרְתִי
וְהִסִּיר עֲטָרְתִי

הדים ברורים בשירי שבזי מאותם ימים גם למצב הכלכלי הקשה של יהודי תימן בעקבות עצירת גשמים שגרמה לרעבונות קשים בשנת אתתק"ע לשטרות, היא שנת תי"ט ליצירה (1659), ובשנים אתתקפ"ח/ט לשטרות, הן השנים תל"ז/ח ליצירה (1677/8). על הרעב הראשון, שהיה מלווה במכת ארבה, כתב בשיר 'אענה שיר חדש לאדוני':

בְּאַתְתָּק"ע הָמוּ הַלְּבָבוֹת
שָׁלְמוּ אוֹצְרוֹת כְּתֻרְבוֹת
וְעֲנִיִּים רַבִּים מְסֻכֵּיבוֹת
וְעָלִיהֶם קִטְרַג הַצְּפוֹנִי
רְבָתָה הָאֲרָבָה בְּגִבּוֹלִים
הָעֲשִׂירִים הָמוּ כְּבִהוֹלִים
גַּם נְדִיבִים דָּלְתוֹתָם נְעוּלִים
כִּי אֲחֻזָּם רָעַד צוּר גְּאוּנִי
וְיֵאִיצֶם פֶּחַד רִישׁ וְעוּנִי:

קשות עוד יותר היו תוצאות הרעבון השני המתואר במפורט בשנים משיריו. האחד, 'יקול אלשבזי נאלנא אלעוזי' (בתרגום מערבית)

יאמר השבזי השיגנו המחסור בזמן המביש נידלדל העני
שנת אתתקפ"ט חלפה במעשי און באה לאחר שכילתה יצורים רבים

נדיבים נתבזו והאורחים נמאסו ואל אשר באת הופתע ונעשה נקלה
לבשו בעלי הנדיבות דאגה ותשישות והעשיר במחסור לא שבע לחם
מן שנת אתתקפ"ח השיגנו קוצר הרוח ויצטער אשר ישיג מזון מצער

חמור עוד יותר התיאור בשיר 'אלא תקארן זחל ומשתרי ומריך' (עם
התחברות [כוכבי הלכת] שבתאי, צדק ומאדים): הכפרים שוממים, חיות
השדה פושטות בחיפושיהן אחר המזון; הרעב פוגע בכל, גם בעשירים,
שערי נדיבים ננעלים והשוד הגזל מתרבים; לאחור שהבהמות נאכלו מחוסר
מזון אחר, ולאחר שהארבה השמיד את כל הפרי, אוכלים בני האדם את ירק
השדה ואף את פגרי החיות.

עוד לא נתאוששו יהודי תימן מרדיפות השלטון מאז שנת 1667 והרעב
בשנים 1677/8 והנה באה עליהם המכה הקשה ביותר. האמאם אלמהדי
אחמד בן חסן, אותו שליט שבשנת 1661 כתב שבזי לכבודו שני שירי שבח,
הוא שהחליט לממש את חיסול היישות היהודית בתימן, בהעמידו בפניהם
את הבררה הבלתי אפשרית: התאסלמות או גירוש מן הארץ. מאחר שדחו
את האפשרות הראשונה, גורשו מכל מקומות מושבותיהם ברחבי תימן אל
מְנוּעַ ('גלות מְנוּעַ'), עיירה במערב תימן לא הרחק מחוף ים סוף, במקום
שהאקלים קשה ביותר לקיום בני אדם. שבזי עצמו יצא עם הגולים ותיעד
את מסע הגלות ותוצאותיו החמורות בכמה משיריו, שהמפורסם שבהם
הוא 'וצלנא האתף אלאחאן' (פְּקֶדְתָּנוּ המיית הנעימות). להלן כמה מטורי
השיר (בתרגום מערבית):

גזר אלמהדי השליט עלינו לנוס

עקרו יהודי צנעא

אל אותם [ערי] אלכ'בות

מעון חיות טרף ואפעה

גם ממהג'ס ומדרעאן בפקודה ניצחת

ובמְנוּעַ נעצור לשכון בקצה ארץ ערב

כבר גזר צפי אלדין [אלמהדי] שלא נישאר במקומות

עתיר ההון והמסכן ונשוא פנים יצאו

נלך למדבר מקום חיות טרף ומיני אריות

צפעונים עם נחשים אשרי מי שישוב

וכבר מכרנו שדותינו

ונטשנו בתינו למלאות צו מלכנו

בכו הנערים והחסידים עת יצא עלינו הקצף

ראה [ה'] כמה יקרים הושפלו ראה אלוהי הנפלאות

כאמור, יצא שבזי עם הגולים למְוֶזֶע, אך שב למקומו לאחר שבשנת 1681, כתום למעלה משנה בגלותם התיר להם השליט לשוב למקומותיהם. מכל מקום, אין כל ידיעה עליו לאחר מכן, ואף שנת פטירתו אינה ידועה, אלא שנקבר בעיר תְּעֵזוּ. קברו נעשה במהרה מקום עלייה לרגל ליהודי תימן מכל מחוזותיה, ובמיוחד למי שחיפשו מזור למצוקותיהם, כגון חולים ועקרות שביקשו להיפקד. הקבר היה מקודש גם בעיני המוסלמים ואף מהם היו שעלו אליו לדרוש מרפא. במהלך הדורות היו כמה נסיונות של אנשי השלטון הזייד, שהתנגדו לפולחן הקדושים וקבריהם, שביקשו להרוס את הדבר, אך הדבר לא עלה בידיהם. רק לפני כעשרים שנה, נהרס הקבר על ידי ממשלת תימן הרפובליקנית ובמחתם שהיה מצוי הוקם בית ספר.

ו. משפחתו

כמעט דבר אינו ידוע על צאצאיו. בשיריו הוא מכנה לעתים את עצמו, או חותם בראשי הבתים, על שם בניו יהודה ('אבי יהודה') ושמעון ('אב שמעון'). כמו כן בשנתו הארבעים נולד לו בן בשם יוסף, על שם אביו. יהודה נפטר עוד בחיי אביו ומאגדות העם מסתבר שלא היה תלמיד חכם. על שמעון נודע שהיה תלמיד חכם ודיין בקהילה סמוכה לתְּעֵזוּ, שהותיר אחריו כמה שירים וכן חיבורים חסרי חשיבות מיוחדת. באחד השירים אף הזכיר בת בשם מרים. האגדה מייחסת לו בת אחרת בשם 'שמעה', שהשליט המוסלמי המקומי ביקש לחטפה מתחת לחופתה, ואביה קיללה ומתה כדי שלא תיפול לידיו.

ח. חיבוריו

שבזי, שהיה מלומד גדול, היה פורה גם בחיבוריו עיוניים-התורניים, אך נראה שנשתמרו רק בחלקם. החשוב והידוע שבהם הוא 'חמדת ימים', פירוש על התורה על פי סדר הפרשיות ובדרך המדרש והקבלה. היה נפוץ

מאוד בתימן ויש ממנו העתקות רבות בכתב יד. שבזי סיים כתיבתו במהדורה קמא בשנת ת"ו (1646) בהיותו בן עשרים ושבע שנים. הרפה להביא בו מדברי מקובלים ראשונים ומתורת אביו וחכמי דורו שבמקום מגוריו. לאחר זמן הכין מהדורה בתרא של הספר, בכלל כך תוספות טעמים רבות. בתוך חיבור זה (בפרשת שופטים בחומש דברים) שילב שבזי חיבור קצר בשם 'כתאב אלרמל' (ספר החול) הנזכר לעיל, אך היה ידוע גם כחיבור נפרד. כמו כן כתב פירושים קצרים על ההפטריות ועל ס' איוב, אך לא נותר מהם אלא עותק אחד בכתב ידו. כמי שהרבה בשיריו לפרש את אותות השמים כמבשרי אירועים צפויים, כתב שבזי חיבור מיוחד בעניין זה, הוא 'פתאב אלזיג' (ספר הלוחות), שעניינו חישוב מערכות הכוכבים והגלגלים והשפעתם על בני האדם. כמעט כל חיבורי שבזי, שהיה סופר (מעתיק) מהיר במלאכתו, הגיעו אלינו בכתב ידו האופייני לו והניתן לזיהוי בקלות לעומת כתבי יד אחרים. אך לא רק חיבוריו בכתב ידו נשמרו, אלא גם ספרי יסוד בחיי הדת של יהודי תימן, ובעיקר תאג' – חמשת חומשי תורה, תכלאל – מחזור התפילות השנתי, והגדה של פסח, ובהם העתיק גם כמה מפיוטיו שלא נודעו ממקורות אחרים. כתבי יד אלו חשובים ביותר לקביעת מסורת תימן במקרא ובליטורגיה ואף בהלכה.

ט. שירתו

שבזי היה המשורר החשוב ביותר במשוררי תימן ואחד מגדולי המשוררים בספרות ישראל. הקף שירתו עצום, אף שבחלקה הלא־מבוטל היא עדיין מצויה בכתבי יד, ואין צריך לומר שרובה לא ראתה אור במהדורה מדעית. תשומת הלב של החוקרים לשירת שבזי ניתנה ראשונה על ידי יעקב ספיר, שביקר בתימן בשנת 1859 ובספרו 'אבן ספיר' הביא כמה משירי שבזי. במאמר 'גנזי תימן' משנת 1897 (השלה ב, תרנ"ז), מכהה דוד ילין בחוקרים על התעלמותם משירת יהודי תימן. אך אף מחקרו המעמיק של ב"ז באכר משנת 1910 (*Die hebräische und arabische poesie der Juden Jemens*) על שירת תימן, ובכלל כך גם על שירת שבזי, וכן האנתולוגיה החשובה של א"צ אידלזון, 'שירי תימן' משנת 1931 (סינסניטי תרצ"א), הכוללת רבים משירי שבזי, אינם מסייעים לקירוב חוקרי שירת ימי הביניים לשירת שבזי. רק בשני הדורות האחרונים החל מחקר של ממש

על שירת שבזי, בעיקר על ידי פרופ' יהודה רצהבי שבמאמרים רבים עסק בפרסומה וברישומה הביבליוגרפי, וכן על ידי רצון הלוי שבאנתולוגיה הגדולה שלו, 'שירת ישראל תימן' (קרית אונו-תל אביב תשנ"ח-תשס"ג) פרסם מאות משירי שבזי, רבים מהם לראשונה מתוך כתבי יד. אף כותב טורים אלו, שבשנות השישים למאה העשרים החל בפרסום שירים שאינם ידועים משל שבזי, עוסק בהכנת מהדורה מדעית כוללת. עוד יש לציין, ששירת שבזי היתה עניין דווקא למלומדים שבאו מן הדיסציפלינה של חקר הלשון והשירה הערבית, בעיקר בכל הקשור להשוואת שירת שבזי לאסכולה המקומית של השירה התימנית – החמיני, חקירה המחייבת ידיעת הלשון הערבית וספרותה, דבר שבדרך כלל אינו מאפיין את החוקרים העוסקים בשירת ימי הביניים העברית. על המלומדים הנ"ל נמנים דוד צמח ומשה פיאמנטה ז"ל, וייבל"א מרק וגנר (Mark Wagner) בעבודת דוקטור שנתפרסמה כספר (*Like Joseph in Beauty: Yemeni Vernacular Poetry and Arab-Jewish Symbiosis*, Leiden 2008) וכותב טורים אלה. מאסכולה זו שאל שבזי, וכבר קדום לו בכך יוסף בן ישראל, ארבעה יסודות שהיה בהם כדי להרחיק במדה מסוימת את היצירה השירית מן השירה הערבית הקלסית ומן השירה העברית הקלסית מתקופת ספרד: (א) הקלה בכללים הנוקשים של הפרוודיה – המשקל הכמותי (יתדות ותנועות) והחריזה; (ב) התרחקות מן הגישה הנוקשה של הטהרנות הלשונית הקלסית והתרת השימוש ברבדי הלשון השונים – בעברית ובערבית; (ג) שימוש נועז בדימויי יופי גופניים על דרך האלגוריה בתיאור יחסי האל ועם ישראל ובתיאור האל והמשיח, שיטה שיש לה מקורות גם בספרות העברית הקדומה ובספרות הזוהר, אך לא נשתרשה בשירה העברית; (ד) המבנה של שיר האזור (המְוֹשָׁח) הכפול, כלומר, שמלבד שני טורי האזור שבסוף כל חרוזה, שבהם החריזה משותפת לטורי האזור בכל חרוזות השיר, יש לפנייהם שלושה טורים קצרים בחריזה משלהם המשתנה מחרוזה לחרוזה (ראו בכמה ממובאות השירים לעיל).

יצירתו השירית של שבזי מצטיינת בגיוונה בכל הפרמטרים הספרותיים, דבר שבו הוא מגלה את כוח היצירה המקורי שלו: (א) ייעוד. שבזי כתב שירים לכל האירועים וההקשרים החברתיים של יהודי תימן, ולמעשה של כל קהילה יהודית, במחזור השנה ובמחזור החיים, במגוון נושאים שלא היה כדוגמתו בשירת תימן שלפניו ולא בזו

שלאחריו – פיוטים לכל החגים במחזור השנה, שירים הנאמרים בכל סעודות השבתות והחגים, שירים לכל טקסי החתונה, פיוטי הספד וקינות על נפטרים, שירים המתעדים אירועים שונים בחיי יהודי תימן והמשמשים מקור חשוב לתולדות יהודי תימן, שירים בשבח התורה, שירים אסכטולוגיים המתארים את בוא המשיח והגאולה, שירי שבח, שירי ידירות, שירים העוסקים בשאלות דתיות, שירים אפיים ובעיקר סביב הסיפור של יוסף ואחיו, שירי היתול, ועוד נושאים רבים אחרים.

(ב) לשון. שלוש הלשונות היהודיות במרחב התרבות היהודי במזרח שימשו בשירתו – עברית, ערבית וארמית. באשר לעברית יש לציין שהשתמש בכל רבדיה, אך בנוסף לכך ניחן בכשרון לא רגיל של חדשנות ביצירת מלים על דרך ההקש. אף שליטתו בארמית מסוגי המקורות השונים – תרגומי המקרא, ספרות חז"ל וספרות הזוהר – ראויה לציין. לעתים קרובות הוא מפתיע בשילוב מלים ארמיות נדירות ביותר מספרות חז"ל, דבר המגלה כמובן את ידיעתו המעמיקה בספרות זו. ובאשר לערבית – בצד שימושו בלשון הערבית הקלסית, ואפילו לשונות המיוחדים לקוראן, הוא משתמש בחלק משיריו גם בלשון העממית.

(ג) משקל. שבזי הפליא לעשות בגיוון המשקלים בשירתו המיוסדים על עקרון השקילה הכמותית של יתדות ותנועות, כשהוא מחדש עשרות מבנים במשקל.

(ד) חריזה. גיוון עצום בדגמי החריזה, במיוחד בשירי האזור.

(ה) אקרוסטיכון. שבזי הקפיד לציין בעלותו על שיריו באחת משתי הדרכים: אזכור שמו במקום מסוים בגוף השיר, בדרך כלל לקראת סופו, או כחתימה בראשי הבתים או החרוזות. כל אחת משתי הדרכים מיוצגת בשיריו בעשרות צורות שונות זו מזו.

י. התקבלות שירתו בקרב יהודי תימן

מכל משוררי ימי הביניים ניתן להשוות את שבזי ליהודה הלוי. שניהם היו שליחי ציבור שידעו להביע נאמנה את רגשי האומה בגלותה על כל גווניהם: מחד גיסא – התסכול מן הגלות הקשה והטחת האשמה על שליטי הדתות האחרות המענים ומשפילים את עם ישראל, ומאידך – התקווה הבלתי מתפשרת לגאולה. הוא הרבה להשתעשע בחלומות הגאולה ותיארה

במפורט ובממשות בהירה בחזיונותיו האסכטולוגיים ובכך ריפא את לב בני עמו השבור ממצוקת הגלות. יהודה הלוי מימש בעצמו את העלייה לארץ ישראל, בבקשו להעמיד מופת לחיקוי לכל העם; ואילו שבזי, שנתפש אף הוא לרעיון המשיחי, הכריז בשירתו ובחיבוריו על האותות המבשרים את בוא המשיח, וכשהגיעו השמועות של שבתי צבי שהכריז על עצמו כמשיח – מיהר לתמוך בו ולקרוא לבני עדתו אשר בתימן למכור את רכושם ולעלות ארצה. אך גם אחרי המאורעות האימים של שנות שנות השישים והשבעים במאה הי"ז, שהוא עצמו היה עד להם ושותף לסבלות בני עדתו במהלכם, לא איבד את תקוותו ברעיון הגאולה המשיחית כפי שהביעה בשירתו, ובכך הצילם משקיעה בתסכול ומאיבוד האתוס הלאומי. אף ידע שבזי לעצב את הרעיון הלאומי-המשיחיהדתי תוך כדי שימוש במוטיבים חיוביים ונעימים, כגון הזמרה, השמחה ודיבוק חברים. במיוחד יש לציין את השימוש הנרחב והמגוון במוטיב האלגורי של אהבת האשה בשירתו – דמות שמבחינה ספרותית גרידא יש למצוא בעיצובה השפעתה של שירת ספרד, שיר השירים והמדרש – דמות זו מקפלת בתוכה לחילופין ובד בבד את כנסת ישראל, את התורה, את החכמה ואת ארץ ישראל. העוז והנחמה שיצק שבזי בשעה הקשה על נפש יהודי תימן התקבלו באהבה רבה. לא בכדי אפוא אימצו את שיריו הנכתבים תמיד למען הכלל – ישראל הנדכאים בתימן – ומביעים היטב את רחשי לבם, מאווייהם וצפיותיהם לגאולה, לשוררם בכל אירוע בחייהם.

זאת ועוד, שירתו נתקבלה כמופת לכל משוררי תימן שבאו אחריו וממנו ואילך אין הם מחפשים נתיבות חדשות בשירתם, אלא הולכים הם בנתיב כבוש וסלול שהעמיד בפניהם שבזי. שבזי לא היה הראשון בין משוררי תימן, ואף לא האחרון שבהם. אלא ששירתו באה והאפילה על משוררים גדולים שקדמוהו ועמעמה אורם של משוררים שקמו אחריו. ולא רק בעיני יהודי תימן נתקבל כדמות ייחודית, אלא אף בעיני המוסלמים בתימן, כפי שמעלה עיון בספרותם, שהוא היחיד מאישי יהדות תימן שזכה להתייחסות מפורשת בה.

סוף דבר

מכל הדמויות ההיסטוריות שפעלו במשך תולדותיה הארוכות של יהדות תימן, זו של שבזי היא היחידה שנטו סביבה עשרות רבות של אגדות, שלחלקן שאינו מבוטל יש רקע היסטורי אותנטי, אך רבות מהן אינן אלא הצג של אישיותו כפי שנתעצבה בעולם המדומיין של בני הדורות שלאחריו. אגדות אלו מציירות את תולדותיה של הדמות המופלאה עוד קודם לידתה ועד לאחר מותה, על פי הדגמים המפורסמים של אגדות קדושים הידועות מן התרבות היהודית, כגון אלו המעטרות ומפארות את דמויות האר"י הקדוש או הבעש"ט. אף הן מרבות לספר, כיצד היה עומד להילחם להם לישראל כנגד כישופי המוסלמי אבן עֶלְנָאן וכנגד גֵּרֹות הרשות המוסלמית בתימן. ללמדך, שאמנם יש בו במשורר מופלא זה כדי לבטא את רוחָה, את תמצית נשמתה של יהדות תימן. אכן, ראוי האיש וראויה שירתו שיהיו מנכסי צאן ברזל של תרבות העם היהודי בארצו על ידי הוצאתה לאור, חקירתה ובהנחלתה לכלל עם ישראל, לחפש את הדרך לקירובה אל בנינו, אל הדור שתקוים בו תקנתנו: דור ידע אבותיו.